Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

AHMEDÎ SEMPOZYUMU

[2 Mayıs 2018 Sivas]

Editör
Prof. Dr. Alim YILDIZ

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Ahmedî Sempozyumu
Bildirileri Kitabı

ISBN
978-605-4561-87-2

Editör
Prof. Dr. Alim YILDIZ

Baskı
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası

Kapak ve İç Düzen
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası

Dağıtım
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Sivas/2018

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

AHMEDÎ SEMPOZYUMU

[2 Mayıs 2018 Sivas]

Editör
Prof. Dr. Alim YILDIZ

SİVAS/2018

Düzenleme Kurulu:
Prof. Dr. Recep Toparlı
Doç. Dr. Yusuf Yıldırım
Arş. Gör. Alper Ay
Arş. Gör. Mustafa Sefa Çakır
Arş. Gör. Hamit Demir
Arş. Gör. Naim Yaman

Bilim Kurulu:

Prof. Dr. Bilal Kemikli	(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Arslan	(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Ünal Kılıç	(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Aksu	(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Akkuş	(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Yılmaz	(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin Akkaya	(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Kartal	(Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Yusuf Yıldırım	(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Doç Dr. Mehmet Tıraşçı	(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER

Bir Kurucu Şair: Ahmedî, Dönemi ve Eserleri
Prof. Dr. Bilal Kemikli 7

Ahmedî'nin Memleketine Dair
Prof. Dr. Alim Yıldız 15

Ahmedî'nin Mesneviciliği
Prof. Dr. Ahmet Kartal 19

Ahmedî Divanında Aşk Derdi
Prof. Dr. Kadir Özköse 85

Ahmedî'nin Farsça Eserleri
Prof. Dr. Ali Temizel 109

Ahmedî'nin Yusuf u Züleyha'sına Dair
Doç. Dr. Yusuf Yıldırım 133

Anadolu'da Kültürel İktidarın Kökleri: Ahmedî Örneği
Doç. Dr. Berat Açıl 145

İskendername'deki Mevlid Bölümü Üzerine Bir Değerlendirme
Dr. Öğr. Üyesi F. Ramazan Süer 153

Ahmedî Divanında Harf ve Kelime Oyunları
Dr. Öğr. Üyesi Bünyamin Ayçiçeği 163

Aristo'nun İskender'e Nasihatleri ve İskendername'lere Yansımaları
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Avcı 173

Ahmedî Divanında Cinaslar
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Kaya 195

Ahmedî ve Tervîhü'l-Ervâh
Dr. Öğr. Üyesi Osman Özer 223

Ahmedî'nin Tevhidleri Üzerine Bir Değerlendirme
Arş. Gör. Alper Ay 239

Ahmedî'nin Kur'an-ı Kerîm Müktesebatı
Arş. Gör. Hamit Demir 247

Ahmedî ve Eserleri Üzerine Yapılan Çalışmalar
Arş. Gör. M. Sefa Çakır 263

AHMEDÎ *DİVAN*'INDA HARF VE KELİME OYUNLARI

Bünyamin AYÇİÇEĞİ*

ÖZET

Divan şairleri harflerin şekillerine, söylenişlerine farklı anlamlar yükleyerek anlatmak istediklerine güç kazandırmaya çalışmışlardır. Müelliflerin anlatımlarını güzelleştirme, orijinal hale getirme, farklı kılma çabası onların hayal dünyalarını canlı tutmuş, gerek yazdıklarının içeriğiyle gerekse yazının kendisiyle okuyucuyu etkileme amacına yöneltmiştir. Bu amaç müellifi, Osmanlı harflerinin şekil hususiyetlerinin de sağladığı imkânla, görsel olarak da metinle muhatap olan kişiyi düşünceye sevk etme, aklını zorlayarak çıkarımlar yapmasını sağlama yoluna itmiştir. Şair, görünen anlamın yanında harf ve kelime oyunlarına müracaat ederek eserinin anlam boyutunu çok katmanlı hâle getirmek için gayret etmiştir.

Bu çalışmada Divan şiirinin kurucu şairlerinden olan Ahmedî'nin *Divan*'ında yer alan harf ve kelime oyunları incelenmiştir. Öncelikle *Divan*'dan ve konuyla ilgili yapılan çalışmalardan hareketle harfler etrafında oluşturulan benzetmeler/istiâreler tespit edilmiştir. Ardından Ahmedî'nin yaptığı harf ve kelime oyunları açıklanmıştır. Özellikle Osmanlı alfabesindeki harflerin geçtiği beyitler ve bu harfler etrafında kurgulanan anlam dünyası ele alınmaya çalışılmıştır.

GİRİŞ

Şairler anlatmak istediklerini gizleyerek, bazı sembollerin arkasına saklayarak okuyucunun dikkatini çekmeye, heyecan unsurunu harekete geçirmeye çalışmışlardır. Bunun bir yolu olarak da şiirlerini, harflere yükledikleri

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslâm Edebiyatı Ana Bilim Dalı, *(bunyamin.aycicegi@istanbul.edu.tr).*

çeşitli anlamlarla örgülemişler; şeklinden, sesinden, ebced hesap sisteminden hareketle harfleri şiirlerinde kullanmışlardır. Kelimenin şiirdeki yeri, yazımıyla ilgili olarak akis, iade, iştikak, muvaşşah, reddü'l-acüz ale's-sadr, tarsi gibi edebî sanatlar doğmuştur. Elifnâme, lugaz, muammâ, tarih düşürme de harf ve kelime oyunlarıyla ilgilidir.[1]

Hasan Kaya, incelediği birçok divandan yola çıkarak Osmanlı şiirinde harfler etrafında oluşturulan benzetmeleri/istiâreleri detaylı bir şekilde tespit etmiştir. Kaya'nın çalışması esas olmak üzere konu hakkında yapılmış çalışmalardan ve *Ahmedî Divanı*'ndan hareketle harfler etrafında yapılan benzetme ve tasavvurları şu şekilde sıralayabiliriz: *elif* (ا): Allah'ın birliği, bir, âh, boy, burun, parmak, göğüste boylamasına yara, minare, sancak, tel, mum, çevgân, ok, kılıç, hançer, mızrak, yol, köprü, kalem, dil, kayan yıldız, samanyolu galaksisi; *cîm* (ج): saç, lüle, kıvrım; *dâl* (د): bükülmüş boy, saç, kaş, kıvrım, hilâl, hançer, ayak; *râ* (ر): kaş, hançer, kılıç, hilâl, bükülmüş boy; *ze* (ز): kaş ve kaşın üzerindeki ben; *sin* (س): diş, testere, tarak, kirpik; *sad* (ص): göz;*'ayn* (ع): göz, nal, bükülmüş bel; ğayn (غ): göz ve gözün üzerindeki ben; *kâf* (ك): bükülmüş boy, saç, boyun; *lâm* (ل): saç, bükülmüş boy, tuzak; *mîm* (م): ağız, yüzük, zerre; *nûn* (ن): kaş, hilâl, nal, devat, bükülmüş boy, kâse, tırnak izi, yay; *vâv* (و): yaşlı insan vücudu, bükülmüş bel; *he* (ه): göz, ağız, yara, ay, ayın hâlesi, yanak; *lâmelif* (لا): eğri boy, Zülfikâr; *yâ* (ي): kaş, yay; *nokta* (.): ben, sıfır.[2]

---

[1] Hasan Kaya (2014), "Divan Şiirinde Harf ve Kelime Oyunlarına Dair Bir Tasnif Denemesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C./S. XLVIII, s. 74. Ayrıca mu'ammâ, harf-kelime oyunlarıyla ilgili detaylı bilgi için bk.: Âmil Çelebioğlu (1998), "Harflere Dair", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: MEB Yay., s. 599-606,; Mehmet Arslan (2000), "Divan Edebiyatında Mu'ammâ", *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri,* İstanbul: Kitabevi Yay., s. 251-276; Mehmet Arslan (2000), "Zâtî'nin Şiirlerinde Mu'ammâ Benzeri Bazı Harf ve Kelime Oyunlarına Dair, *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri,* İstanbul: Kitabevi Yay., s. 305-317; Nihat Öztoprak (2007), "Himmet-zâde Abdî'nin Divan-ı Lugazı", *Essays in Memory of Hazel E. Heughan*, Edinburg: Hazel E. Heughan Educational Trust Publication, s. 145-177; Nihat Öztoprak (2009), "Elifnâmelerin Tertip Hususiyetleri ve Metin Tesisindeki Yeri", *Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu 25-27 Nisan 2007, Bildiriler 2 (K-Z)*, Erzurum, s. 817-830.

[2] Hasan Kaya (2014), "Divan Şiirinde Harf ve Kelime Oyunlarına Dair Bir Tasnif Denemesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C./S. XLVIII, s. 73; İbrahim Demirkazık (2014), "Me'âlî Divanı'nda Harf ve Kelime Oyunları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar*

Harf ve Kelime Oyunları

Bu çalışmada, Osmanlı şiirinin kurucu şairlerinden Ahmedî'nin *Divan*'ında görülen harf ve kelime oyunları, eserdeki sıraya göre ele alınacaktır. Ayrıca açıklanmaya çalışılan harf ve kelime oyunlarına benzer kullanımlar da dipnotta verilecektir:

Ahmedî, beşinci kasîdenin 59. beytinde Hz. Peygamber'in isminin (Muhammed (محمد) ortasında **hâ** ve **mim** harfleri olduğu için Kur'ân'daki yedi sûrenin bu harflerle başladığını hüsn-i ta'lil yoluyla ifade etmektedir. Mü'min 40, Fussilet 41, Şûrâ 42, Zuhruf 43, Duhan 44, Câsiye 45 ve Ahkaf 46. sûreler **hâ mîm** (حم) ile başlamaktadır. Böylece Ahmedî, Muhammed isminin ortasındaki iki harfi vererek hem ilgili sûrelere hem de Hz. Peygamber'e göndermede bulunmuştur:

*Olduğı içün adınun arasında **hâ** vü **mîm***
Tâc oldı yidi sûreye ol iki zî-'atâ (K.5/59)

Ahmedî, dünyanın sunduğu mevki ve imkânlara neden aldanırsın; çünkü onun sunduğu makam ve mevkiler, mutluluklar kalıcı değil geçicidir, dediği beytinde kalb sanatına başvurarak harf oyunu yapmıştır. Şair **ikbâl** (اقبال) kelimesinin harflerini tamamen ters çevirerek **lâ-bekâ** (لا بقا) kelimesine dikkat çekmiş, cihân ikbâlinin idbâra tebdîl edeceğini kalb-i küll yoluyla şeklen de anlatmıştır:

Cihân ikbâline ne aldanursın
*K'anun **ikbâli** kalb-i **lâ-bekâ**dur (K. 34/11)*

Şair, sevgilinin sıfıra benzeyen **nokta** gibi ağzının güzelliğini katladığını, **bir**ini **yüz bin** yaptığını ifade etmektedir. Bu beyitte, Arapça sıfırın nokta olarak yazılışı ile sevgilinin noktaya benzeyen ağzı arasında ilgi kurulmuş, bu durumun sevgilinin güzelliğini kat be kat artırdığı ifade edilmiştir. Güzellik bir (١), sevgilinin benleri de onun yanına konan nokta-sıfır (٠) olarak düşünülmüş ve böylece güzellik yüz bin (١٠٠٠٠٠) olmuştur:

Dergisi, C.7/S.33, s. 94-99; Ömer Zülfe (2008), "Emrî Divanında Harf Oyunları", *Kültür Tarihimizde Gizli Diller ve Şifreler*, Editörler: Emine Gürsoy Naskali ve Erdal Şahin, İstanbul: Melisa Matbaası, s. 267. Ayrıca adı geçen çalışmalarda yer almayıp Ahmedî'nin şiirlerinde yer alan benzetmeler/istiâreler de listeye eklenmiştir.

*Ne sır-durur ki **sıfr** bigi **nokta**sı ağzunun*
*Hüsnün şumârınun **bir**ini **sad-hezâr** ider (K.36/11)*

Yaratıcının kudretini anlattığı bir beytinde Ahmedî, Allah'ın bir emir ile **kâf** ve **nûn**dan (kün كن) cism ile rûhu yarattığını, halk etme kudretiyle de su ve çamurdan hat ile hâli (ben), yüzdeki güzellik unsurlarını yarattığını ifade etmektedir. Yine harfleri ayrı ayrı verip kelimeyi bulduarak şair, Allah'ın "kün: Ol!" emri ile her şeyi yaratmasına telmihte bulunmaktadır.[3] Ayrıca beyitte, Allah'ın insanı çamurdan yaratmasıyla ilgili âyetlere de telmih vardır:[4]

***Kâf** u **nûn**dan yaradur emri anun cism ile rûh*
Âb u gilden düzedür sun'ı anun hatt ile hâl (K.50/4)

Ahmedî kimi beyitlerinde niyetini açıkça ifade etmesine rağmen basit de olsa bazı harf oyunlarına başvurmaktadır. Emir Süleyman'a (ö. 813/1411) yazdığı kasidenin medhiye kısmında şöyle söylemektedir:

*Sözünde **yoh** dimek **yoh**dur meger kim*
*Dilünde zıdd düşdi **yâ** ile **hâ** (K.72/29)*

*Sözün **var**dur dimekdür sâ'ile kim*
*Dilünün lâzımıdur **vâv** ile **râ** (K.72/30)*

29. beyitte Emir Süleyman'ın ağzında **yoh** (يوخ) sözünün olmadığını tam aksi olarak **yâ** ile **hâ**nın zıt düştüğünü yani kimseyi reddetmediğini ifade etmektedir. Aynı zamanda Emir Süleyman'ın karakterinin, mizacının yani **hu-y**unun tam tersi olduğunu, **yoh** (يوخ) kelimesinin zıddını kasdederek (خوی) ifade etmektedir. Bir sonraki beyitte de **vâv** ile **râ**nın (var وار) dilinin ayrılmaz bir parçası olduğunu açıkça söylemektedir.

Şair aşağıdaki beytinde, sevgilinin bazı hususiyetlerini Meryem Sûresi'nin birinci ayetinden de iktibas yaparak harflere teşbih etmektedir. Sevgi-

---

[3] İlgili âyetler için bk.: Bakara Sûresi 2/117, Âl-i İmrân Sûresi 3/47, Nahl Sûresi 16/40, Meryem Sûresi 19/35, Yasin Sûresi 36/82, Mü'min 40/68.

[4] İlgili âyetler için bk.:En'âm Sûresi 6/2, A'râf Sûresi 7/12, Hicr Sûresi 15/26-28-29-33, İsrâ Sûresi 17/61-62, Müminûn Sûresi 23/12, Neml Sûresi 27/58, Secde Sûresi 32/7, Saffât Sûresi 37/11.
Benzer bir harf oyunu için bk.: G.516/1.

linin kıvrımlı zülfü **cim** harfine benzemektedir. Zülfü ve gözü cân azığıdır. Şairin ilk mısrada **cim** harfine teşbih edilen zülfü ve **'ayn** harfine teşbih edilen gözü kullandığı görülmektedir. Mısradaki azık, yiyecek, rızık anlamındaki **zâd** (زاد) kelimesi ile **cim** harfini ve göze teşbih edilen **'ayn** harfini vermekle, açlık anlamına gelen **cû'** (جوع) kelimesi arasında da bir anlam ilgisi oluşturmaya çalıştığı söylenebilir. İkinci mısrada da sevgilinin boyu **elif** harfine teşbih edilmiştir. Meryem Sûresi'nin ilk ayeti de alıntılanarak **kâf** harfiyle sevgilinin saç ve boynu, **hâ** harfiyle ağzı, **'ayn** ve **sad** harfiyle de gözü ifade edilmiştir. Böylece Ahmedî hem teşbihi kullanarak hem de kelimeyi gizleyerek harf oyunu yapmıştır:

***Cîm**-i zülfünle gözündür câna zâd*
*İy **elif**-kad **kâf hâ yâ 'ayn sâd** (G.121/1)*

Ahmedî sevgilinin, insanın yüzündeki hatlardan hareketle yaratılış sırrını anlattığı gazelinin dördüncü beytinde boyu **elif**e, iki kaşı **nun**a teşbih etmektedir. Burada şairin, ikinci mısraın sonunda kullandığı "te'kîd" kelimesi ve ilk mısradaki kaşa benzeyen **nûn** harfini kullanarak Arapça gramere ait bir hususa da gönderme yaptığı söylenebilir. Arapçada, muzari veya emir fiillerin sonuna getitilen **nûn** harfi anlatımı güçlendirmekte buna da "te'kîd nûn'u" denilmektedir. Sevgilinin-insanın **nûn**a benzeyen kaşları kişinin gönlündeki (Allah'a karşı duyduğu) aşkı (aynen nûn harfinin kelimedeki anlamı te'kîd ettiği gibi) kuvvetlendirmiştir. Şair teşbihi kullanarak ve gramere dair bir hususu gizleyerek harf-kelime oyunu yapmıştır:

***Elif** boyun kaşınun iki **nûn**ı*
Gönülde 'ışkunı eyledi te'kîd (G.122/4)

Ahmedî yine kelimelerin farklı anlamlarını kastederek harf oyunları yapmıştır. Ayrıca Arap gramerinin hususiyetlerini de kullanarak anlatımını zenginleştirmiştir. Sevgilinin kaşları, yüzü mushafındaki **tenvin** işareti gibidir. Bu kaşlar âşığın aşkını daha da artırmıştır, muhkem hale getirmiştir. Yüzün mushafa müşabehetinden hareketle kaşlar da hem iki oluşundan hem de kısmen şekil benzerliğinden iki üstün ya da iki ötrenin şekline teşbih edilmiştir. Bu görüntü de aşkı teşdîd etmiş, şiddetlendirmiş, artırmıştır. Malumdur ki hubb (حبّ), vüdd (ودّ) gibi sevgiyi ifade eden kelimeler de şeddelidir. Aynı

zamanda Arapça kelimenin söylenişindeki şeddeler, uzatmalar, harfin artması kelimenin anlamını farklılaştırdığı gibi güçlendirmektedir[5]:

*Kaşun **tenvîn** yüzün mushafına*
Benüm 'ışkum hurûfın itdi teşdîd (G.126/3)

Şair, sevgilinin **cîm** harfi gibi kıvrımlı saçlarını görüp de **cân** (جان) verenlerin, sevgilinin boyuna **elif**, kaşlarına da **nûn** dediklerini ifade ettiği beytinde, hem güzellik unsurlarıyla harfler arasında teşbih ilgisi kurmakta hem de bu harflerle oluşturulan kelimeyi beytinde vermektedir:

***Cân** virenler sana **cîm**in göriben saçlarınun*
*Kâmetüne **elif** ü kaşlaruna **nûn** didiler (G.211/4)*

Sevgilinin ağzı (**mîm**), saç lülesi (**cîm**), boyu (**elif**) âşığın boyunu iki büklüm ederek **lâm**a döndürmüş, onda **mecâl** (مجال) bırakmamıştır. **Mîm**, **cîm**, **elif** ve **lâm** harfleri **mecâl** kelimesini oluşturmaktadır. Böylece şair, müşebbeh ve müşebbehün bihleri söyleyip ifade etmek istediği kelimeyi de ikinci mısrada vererek harf oyunu yapmıştır[6]:

*Ol ağzı **mîm** ü turresi **cîm** ü boyı **elif***
*Virmez **mecâli** cevrile kaddümi **lâm** ider (G.272/6)*

Ahmedî başka bir beytinde de Arap gramerindeki terimleri, harflerin yazılışını kullanarak kelimelerin farklı anlamlarıyla beraber bir söyleyiş zenginliği meydana getirmeyi başarmıştır. Şair sevgiliye seslenerek nergise benzeyen gözünün etkisi çoğaldığından, ikiye katlandığından (**muzâ'af**) beri içindeki gamın şiddetini artırdığını ifade etmektedir. Muzâ'af, üzerine bir veya birkaç katı ilâve edilerek çoğaltılmış, iki kat, kat kat anlamlarına geldiği gibi terim olarak da fiilin son iki harfinin (ayne'l-fiil ve lâme'l-fiil) aynı cinsten olup şeddeli okunması (medd, hadd vb.) demektir. **Müşedded**, sağlam ve dayanıklı duruma getirilmiş, güçlü, muhkem, artmış anlamlarına geldiği gibi terim olarak da üzerine şedde konulmuş, şeddeli harf demektir. **Müdğam** da başka bir şey içine sokulmuş, ithal edilmiş anlamına gelmekle beraber terim

---

5 Benzer bir harf oyunu için bk.: G.503/6.

6 Benzer harf oyunu için bk.: K.61/7; G. 233/4.

olarak iki harften şeddeli tek harf elde etmek için diğerine katılan, idğâm edilen birincisi demektir.

Şair aşkının şiddetini anlatmak için kelimelerin farklı anlamlarını -Arap gramerindeki terim anlamlarını da kastedecek şekilde- kullanmış, cinasa da başvurarak anlatımını güçlendirmeye çalışmıştır:

Muzâ'af *olalı cevri bu nergis gözünün cânâ*
Müşedded harf *bigi uş içümde oldı* ***müdğam ğam*** *(G.423/7)*

Na't olarak değerlendirilebileceğini düşündüğümüz 427. gazelinde Ahmedî, Hz. Peygamber'in kâmetini **elif**e zülfünü **lâm**a ağzını da **mîm**e teşbih etmektedir. Böylece hurûf-ı mukatta'a olan **elif lâm mîm** (الم) ortaya çıkmaktadır. Kur'an'da altı surenin başında (Bakara 2, Âl-i İmrân 3, Ankebût 29, Rûm 30, Lokman 31, Secde 32) bu âyet geçmektedir. Ayrıca şair **elem** (الم) okunuşuna da imkân vermekte, güzellik unsurlarının kendisini eleme sevk ettiğini de anlatmaya çalışmaktadır.[7] Şair, hem müşebbeh ve müşebbehün bihi vererek harfleri çeşitli güzellik unsurlarına benzetmiş hem de bir kelimeye işaret etmiştir:

Kâmet*ün ü* ***zülf****ün ü* ***ağzu****nı cân*
Râst görüp didi ***elif lâm*** *u* ***mîm*** *(G.427/6)*

Ahmedî bir başka beytinde yine sevgiliye dair çeşitli unsurları kullanarak, sevgilinin **dâl** zülfü, **elif** kaddi ve **mîm**e benzeyen ağzı, aşığın akıl, dil ve cânına belalar, elemler tuzağı (**dâm** دام) oldı demektedir. Böylece şair, kelimeyi oluşturan harflerin müşebbehlerini vererek kelimeyi ortaya çıkarmıştır:

Dâl *zülüf ü* ***elif*** *kadd ile ol* ***mîm*** *dehen*
Oldı 'akl u dil ü cânuma benüm ***dâm****-ı mihen (G.497/1)*

Ahmedî harflerin şekline insan uzuvlarını teşbih ederek kurduğu beytinde, sevgilinin zülfünün **cîm**inin cefâsı aşığın belini bükerek **'ayn** harfine

---

[7] Ahmedî'nin aynı benzetmeyi kullandığı diğer beyitler için bk.: G.428/1-G.442/5. Ayrıca boy-elif harfi ve kaş-nûn harfi ilgisi için bk.: G.76/4; G. 78/2; G.238/3; G.307/6; G.381/3; G. 440/4; G.663/2; G.695/4

döndürdü, demektedir. Zülfün kıvrımı **cefâ** (جفا) kelimesindeki cîm harfi gibidir. Âşığın boyu da böylece 'ayn (ع) harfi gibi iki büklüm olmuştur:

*Zülfünün **cîm**i cefâsı büküben*
*Halka itdi kaddümi şöyle ki **'ayn** (G. 518/6)*

Sevgilinin kaşları yüzünü aydan yüz kat daha güzel, muteber hale getirmiştir. Çünkü kaşları **nûn**a benzemekte, ebced hesabıyla da iki **nûn** yüz rakamını vermektedir. Bu sefer Ahmedî hem teşbih yoluyla hem de ebcedi kullanarak harf oyunu yapmıştır[8]:

Kaşun yüz kez yig itdi aydan yüzüni
*Ki yüz olur hisâb ile iki **nûn** (G.527/2)*

Ahmedî kalb sanatını kullanarak harf ve kelime oyunu meydana getirmiştir. Aşığın kalbi sevgilinin boyunun aşkına ulaştığından, sevgiliye eriştiğinden beri gözlerinden **elif**le **mîm** "kalb"i akmaktadır. **Elif** ve de **mîm** kalb edilerek yazılırsa âşığın gözlerinden **mâ** (ما) yani su-gözyaşı aktığı anlaşılmaktadır:

*Gözümden ahdı **elif**le **mîm** kalbi*
Kadün 'ışkına kalb olalı makrûn (G.527/3)

Bir başka beyitte Ahmedî'nin beli, sevgilinin **nûn**a benzeyen kaşları ve **elif** boyundan ayrılması sebebiyle **vâv** harfi gibi iki büklüm olmuştur. Şair, bu beytini harflerin şekline insan uzuvlarını teşbih ederek meydana getirmiştir:

*Kaşun **nûn**ıyla **elif** kaddün firâkı*
*İki bükdi Ahmedîyi şöyle kim **vâv** (G.541/6)*

Ahmedî harflerin şekillerinden hareketle kelime oyunu yaparken nasihat de vermektedir. Eğrilerle oturup kalkmamak gerektiğini ifade eden şair, **elif**in başına gelenleri örnek olarak verir. **Elif** doğruluğun sembolü iken **lâm** gibi eğri bir harfle musâhabet ettiği için, sola yatık vaziyette yazılmak, **lâmelif**te (لا) eğrilmek zorunda kalmıştır[9]:

---

[8] Dâl harfinin bükülmüş boya, cim harfinin de zülfe teşbih edildiği örnekler için bk.: G.400/3; G.427/3. Kaş-nûn harfi ilişkisi için bk.: G.497/2; G. 499/6; 502/4; G.518/3.

[9] Benzer bir anlayışla oluşturulan harf oyunu için bk.: G.15/7.

Ahmedî togrı yüri egrilere iş olmagıl
*Kim **elif** egri olur çün sohbet eyler **lâm** ile (G.575/7)*

Bir başka beyitte Ahmedî âşığın, sevgilinin **elif** gibi kâmetini göreli **lâm**a döndüğünü, **lâm** harfi gibi eğrildiğini söylemektedir. Çünkü sevgilinin **bâlâ** (بالا), uzun ve mevzûn boyuna ermek ancak **belâ** (بلا), büyük sıkıntı ve dert çekmekle olur. Bu sefer âşık, elif gibi mevzun boylu sevgiliye kavuşmanın çaresinin lâm gibi eğrilmekle mümkün olabileceğini kabul etmiştir. Aynı zamanda söyleyiş bakımından aynı olan **belâ** (بلى) kelimesinin kabul ve tasdik etme anlamından hareketle şair, sıkıntıları göğüsleme, sevgiliden gelen ezâ ve cefâyı kabullenme anlamını da kastetmektedir:

***Lâm**a döndüm **elif**ini göreli kâmetinün*
*Ki **belâ** ile irer her ki bu **bâlâ**ya irer (G.226/5)*

Şair bir başka beyitte, kelimeyi oluşturan harfleri ayrı ayrı vererek kelimenin okuyucu tarafından keşfedilmesini istemiştir. Bir kelimeyi de ikinci mısrada açıkça yazmıştır. O yanak (ruh رخ) lafzını yazan **râ**ya (ر), **hâ**sını (خ) ulaştırırsa, iki harfi kavuşturursa; **gâf**, **lâm** ve **mîm**den (kalem قلم) **nûn**, **vâv** ve **râ** (nûr نور) damlar. Böylece sevgilinin nûr yüzünden, yanağından bahseden kalemden, mürekkep yerine nûr damlayacaktır. Bu durum harflerin farklı hususiyetlerini kullanan Ahmedî'nin kaleminden de bu şekilde damlamıştır:

***Gâf** u **lâm** u **mîm**den **nûn** ile **vâv** u **râ** tama*
*Ol ruhun lafzın yazan irgürse **râ**ya **hâ**sını (G.634/4)*

SONUÇ

Ahmedî'nin *Divan*'ı incelendiğinde şairin, Osmanlı alfabesindeki harflerin şekil özellikleriyle farklı unsurlar arasında bağlantı kurduğu görülmüştür.

Şairin harfleri tek başına çeşitli özellikleriyle kullandığı gibi bazı kelimelere gönderme yaparak şiirine farklı anlamlar yüklemeye çalıştığı anlaşılmıştır.

Kimi zaman şairin bazı ipuçları vererek beyte yüklediği farklı anlamlara kapı araladığı tespit edilmiştir.

Şairin Arap gramerinden hareketle harf ve kelime oyunları yaptığı, beyitlerinde kelimeleri birçok anlam katmanıyla kullanmayı başardığı görülmüştür.

Ahmedî'nin harf oyunlarına yoğun olarak değil yer yer başvurduğu, bunların da çoğunlukla harflerin şekil özelliklerinden hareketle oluşturulan harf ve kelime oyunları olduğu anlaşılmıştır. Bazı beyitlerde şairin orijinal yaklaşımlar sergilemeyi başardığı da söylenebilir.

KAYNAKÇA

AKDOĞAN, Yaşar (Haz.), Ahmedî Divan,http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10591,ahmedidivaniyasarakdoganpdf.pdf?0 [E.T.: 11.04.2018].

ARSLAN, Mehmet (2000), "Divan Edebiyatında Mu'ammâ", *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri,* İstanbul: Kitabevi Yay., s. 251-276.

ARSLAN, Mehmet (2000), "Zâtî'nin Şiirlerinde Mu'ammâ Benzeri Bazı Harf ve Kelime Oyunlarına Dair, *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri,* İstanbul: Kitabevi Yay., s. 305-317.

ÇELEBİOĞLU, Âmil (1998), "Harflere Dair", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: MEB Yay., s. 599-606.

DEMİRKAZIK, İbrahim (2014), "Me'âlî Divanı'nda Harf ve Kelime Oyunları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7/S.33, s. 93-109.

KAYA, Hasan (2014), "Divan Şiirinde Harf ve Kelime Oyunlarına Dair Bir Tasnif Denemesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C./S. XLVIII, s. 72-114.

ÖZTOPRAK, Nihat (2007), "Himmet-zâde Abdî'nin Divan-ı Lugazı", *Essays in Memory of Hazel E. Heughan*, Edinburg: Hazel E. Heughan Educational Trust Publication, s. 145-177;

ÖZTOPRAK, Nihat (2009), "Elifnâmelerin Tertip Hususiyetleri ve Metin Tesisindeki Yeri", *Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu 25-27 Nisan 2007, Bildiriler 2 (K-Z)*, Erzurum, s. 817-830.

TÖKEL, Dursun Ali (2003). *Divan Şiirinde Harf Simgeciliği*, Ankara: Hece Yayınları.

ZÜLFE, Ömer (2008), "Emrî Divanında Harf Oyunları", *Kültür Tarihimizde Gizli Diller ve Şifreler*, Editörler: Emine Gürsoy Naskali ve Erdal Şahin, İstanbul: Melisa Matbaası.